

С. Л. Яблочников,
доктор педагогічних наук, професор
І. О. Яблочнікова,
кандидат педагогічних наук
(Вінницький фінансово-економічний
університет)

АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ПРОФЕСІЙНОЮ ОСВІТОЮ

Постановка проблеми. Темпи розвитку виробничої сфери, економіки в цілому, фінансової, правової, податкової систем держави й відповідний стан справ у зазначених галузях досить щільно корелюють з результатами реалізації основної функції мережею навчальних закладів усіх без винятку освітніх рівнів. Цією функцією є формування теоретичних знань, практичних умінь та навичок фахівців, здатних успішно вирішувати поточні й стратегічні завдання щодо забезпечення ефективного функціонування підприємств, установ і організацій різних форм власності. У свою чергу, управління освітою є важливим не тільки для соціальної сфери. Від рівня ефективності його реалізації залежить результативність і динаміка розвитку суспільства взагалі.

Актуальність проблеми дослідження. У Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті було сформульовано низку завдань, що стосуються вдосконалення системи управління освітньою галуззю нашої держави. Відповідно до тексту зазначеного документа, такими завданнями, зокрема, є: налагодження високопрофесійного, наукового, аналітичного, демократичного та відкритого прийняття управлінських рішень, постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту і форм організації навчально-виховного процесу.

Нині теоретичні засади управління окремими напрямками і рівнями освітньої діяльності, зокрема вищою професійною освітою, залишаються практично не розробленими, а кількість публікацій дослідників-освітян з цієї проблематики – недостатньою. То ж розробка теоретичних засад управління професійною освітою і практичних додатків є актуальною проблемою.

Метою статті є аналіз низки теоретичних та практичних аспектів інституційного та організаційного управління вищою професійною освітою.

Аналіз публікацій з проблеми дослідження. У свій час своєрідними “кузнями” кадрів з управління освітою стали

Університет менеджменту освіти Національної академії педагогічних наук України та Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Саме в цих установах, які очолюють В.В. Олійник і В.С. Курило, були започатковані та нині плідно працюють спеціалізовані вчені ради із захисту докторських і кандидатських дисертацій за спеціальністю 13.00.06 – “Теорія та методика управління освітою”. Наприкінці 2013 року була створена спеціалізована вчена рада в Черкаському національному університеті ім. Б. Хмельницького, якій надано право прийняття до захисту кандидатських дисертацій за спеціальністю 13.00.06. Однак географія реалізації науково-педагогічних досліджень у цій галузі не обмежується лише цими науковими центрами, а є значно ширшою. Це фактично всі регіони нашої держави від Ужгорода до Луганська.

Потрібно зауважити, що досить довгий час у класифікаторі наукових спеціальностей зазначений напрям підготовки був відсутнім. Лише у вересні 2006 року Постановою №6-06/8 Президії Вищої атестаційної комісії України затверджено найменування спеціальності 13.00.06 у новій редакції та складові змісту її паспорта (класифікаційні ознаки, напрями досліджень тощо). А перші дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук із цієї спеціальності були представлені до захисту у 2008 році. Їх захист відбувся в спеціалізованих радах Університету менеджменту освіти НАПН України (Гуралюк А.Г., Попова Н.В., Боднар О.С. [1], Мурована Н.М.) та Луганського національного університету ім. Т. Шевченка (Бурдіна С.В.).

Перше наукове дослідження, що за своїм ґатунком відповідало кваліфікаційному рівню доктора наук з управління освітою, було завершено в Україні наприкінці 2008 року. Це – докторська дисертація Калініної Л.М. “Система інформаційного забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом”, успішний захист якої відбувся в грудні того ж року в спеціалізованій вченій раді Університету менеджменту освіти НАПН України.

У цілому за період з червня 2008 по грудень 2013 року в Україні п'ятдесят науковців-педагогів захистили дисертації зі спеціальності 13.00.06 – “Теорія та методика управління освітою” та отримали відповідне підтвердження Атестаційної колеґії Міністерства освіти і науки України, з них десять – докторські (Калініна Л.М. [2], Галус О.М. [3], Ніколаєнко С.М. [4], Харківська А.А. [5], Прокопенко А.І., Калашнікова С.А., Клокар Н.І. [6], Сергєєва Л.М., Боднар О.С., Рябова З.В.).

У порівнянні із іншими спеціальностями, зокрема такими, як 13.00.01 – “Загальна педагогіка та історія педагогіки”, а також 13.00.04 – “Теорія та методика професійної освіти”, кількість

захищених дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора педагогічних наук з управління освітою є суттєво меншою.

Це обумовлено, в першу чергу, недостатньою поінформованістю загалу освітян-науковців щодо фундаментальних засад, принципів, методів, сучасних технологій і чисельних новацій стосовно організації й практичного здійснення ефективної управлінської діяльності в освітній галузі на науковій основі, а також невеликої кількості відповідних наукових інституцій. Хоча в Україні та за її межами в останній час проводиться достатня кількість наукових й науково-практичних конференцій та семінарів різних рівнів, тематика яких корелює з управлінськими питаннями в сфері освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішення проблем інституційного та організаційного управління вищою професійною освітою, зокрема підготовкою науково-педагогічних кадрів, фактично залишилось поза увагою педагогів-дослідників. Однак ефективне управління цим напрямом освітньої діяльності є важливим завданням, від успішності вирішення якого залежить результативність функціонування досить великої сукупності галузей економіки, соціальної, технічної, технологічної та інших сфер.

Безперечно, великий обсяг наукової роботи реалізується в межах досліджень, котрі знаходять адекватне відображення в змісті кандидатських і докторських дисертацій за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти, а також 13.00.02 – теорія та методика навчання (за галузями). Ці дослідження забезпечують суттєвий внесок у загальний розвиток вищої професійної освіти, але, як правило, майже не стосуються низки управлінських аспектів (особливо організаційних та інституційних) відповідних галузей, напрямів професійної підготовки, окремих спеціальностей і навчального процесу з певних дисциплін. Зокрема, на нашу думку, недостатнім є рівень організаційного управління й самим процесом підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в галузі педагогічних наук, наприклад, за рахунок оптимізації мережі відповідних спеціалізованих інституцій, зокрема спеціалізованих рад із захисту дисертацій.

Проблема полягає в тому, що наявна суттєва диспропорція щодо реалізації дисертаційних досліджень, котрі безпосередньо стосуються розробки теорії та методики навчання. Аналізуючи мережу наукових інституцій – спеціалізованих вчених рад станом на початок 2014 року, список яких представлено на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України, ми дійшли до висновків. Певні напрямки наукових досліджень та наукові спеціальності в Україні набувають не зовсім виправданого пріоритету, інші ж є досить вузько спеціалізованими, а окремі – взагалі відсутні.

Так, усього в Україні нині діють 18 спеціалізованих вчених рад, що мають право приймати до розгляду кандидатські й докторські дисертації з педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (за галузями). Із них – по три спецради розглядають роботи за напрямами математика, технічні дисципліни та українська мова, по дві – за напрямами фізика, фізкультура і охорона здоров'я, германські мови, технології, а також по одній – історичні та суспільнознавчі дисципліни, географія, хімія, романські мови, астрономія, інформатика, музичне навчання та трудове навчання.

Переважна більшість зазначених вище наукових спеціальностей, відповідно до змісту їх паспортів, затверджених у свій час Постановами ВАК України, є орієнтованими на оптимізацію змісту навчального процесу в школі, професійних ліцеях та педагогічних вищих навчальних закладах. Однак є й такі, що передбачають здійснення наукових досліджень, котрі стосуються навчально-виховних процесів у вищій школі, в тому числі специфічної фахової спрямованості, зокрема, теорії і методики навчання технічних дисциплін, германських та романських мов, музичної підготовки тощо.

Фактично, зміст паспортів частини зазначених вище спеціальностей межує й навіть має певні спільні ознаки зі змістом паспорта спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. А це призводить до неоднозначності тлумачення напряму здійснення наукових досліджень та їх класифікації, а також виникнення відповідних дискусій під час проведення захисту дисертацій у спеціалізованих радах й обговорення їх змісту і якості на засіданнях експертних рад Атестаційної колегії Міністерства освіти України.

На нашу думку, інституційне й організаційне управління підготовкою майбутніх фахівців із вищою освітою за відповідним фахом, а також науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в галузі професійної освіти має здійснюватись досить виважено та з орієнтацією на динамічний і перспективний розвиток не тільки самої сфери освіти, а й суспільства в цілому. Не повинна створюватися ситуація, коли одним напрямом реалізації дисертаційних досліджень віддається перевага чи вони штучно виокремлюються серед інших, а певна їх частина залишається поза увагою.

Наприклад, викликає певний сумнів у доцільності створення двох окремих спеціальностей 13.00.02 – теорія та методика навчання (германські мови), а також 13.00.02 – теорія та методика навчання (романські мови). При цьому в Київському національному лінгвістичному університеті одна і та ж спеціалізована рада має

право розглядати дисертації з обох спеціальностей, а у Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського – лише з теорії та методики навчання германських мов, хоча в цьому виші здобувають кваліфікацію фахівці за спеціальностями “Філолог. Учитель мови та літератури (англійська, німецька)” та “Філолог. Перекладач (англійська, українська мови). Учитель англійської мови”.

Виникає цілком логічне запитання: “Невже членам зазначеної спеціалізованої ради не вистачає фахової компетентності оцінити новації в теорії та методиці навчання споріднених мов (відповідні структурні підрозділи в класичних університетах традиційно мають назву – факультет романо-германської філології), чи теоретичні й методичні аспекти навчання романських і германських мов є настільки специфічними, що потребують сепарації?”

І чому тоді в Україні немає жодної спеціалізованої ради із захисту дисертацій, наприклад, з теорії та методики навчання слов'янських чи інших груп мов або ж, зокрема, китайської мови, яка в останній час у всьому світі набуває суттєвого поширення та впливу на соціально-економічні процеси? Чи фахівці з викладання цих іноземних мов не потребують науково-методичного та кваліфікаційного зростання? Маємо думку, що, можливо, для ліквідації зазначених неузгодженостей потрібно повернутися до трактовки назви цієї спеціальності, котра свого часу реалізована в Постанові ВАК України від 14.09.2006 р. №6-06/8, а саме – теорія та методика навчання іноземної мови.

Подібне можна стверджувати й стосовно введення окремої спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання астрономії. У жодній середній школі чи професійному ліцеї немає окремого викладача, котрий би викладав лише предмет “Астрономія”, бо кількість відведених цій дисципліні в навчальних планах годин є мізерною. Як правило, це – учителі-фізики.

Навіть у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, де й започаткована така специфічна наукова спеціальність, функціонують дві кафедри – теорії та методики навчання фізики та астрономії і експериментальної та теоретичної фізики і астрономії. Тобто, ніхто штучно не відокремлює зазначені навчальні предмети. То чи є сенс у започаткуванні такої вузької наукової спеціалізації?

З поля зору МОН У в межах спеціальності 13.00.02 “випали” економічні і юридичні дисципліни, хоча навіть на рівні середньої школи і навчальних закладів I-II рівня акредитації, а тим більше у ВНЗ відповідних навчальних предметів є досить багато. Нині особливої актуальності це питання набуває в межах концепції

профільного навчання.

Такі недоліки інституційного й організаційного управління професійною освітою, зокрема підготовкою кадрів вищої кваліфікації, призводять до того, що науково-методичний рівень викладачів економічних і юридичних дисциплін фактично є досить низьким. Хоча про негативні результати професійної підготовки майбутніх економістів та юристів у ВНЗ, а також її якості в науково-педагогічній літературі та засобах масової інформації вже зазначалося неодноразово.

Суттєвих зрушень у цьому питанні в найближчий час не слід чекати, ураховуючи кілька причин. У школах основи економіки викладають, як правило учителі, що не мають вищої економічної освіти, а основи права – переважно історики. Залучення до реалізації навчального процесу відповідних фахівців адміністрацією шкіл не практикується, а спроби в педуніверситетах здійснювати підготовку за спеціальностями “Математика та економіка”, а також “Історія та основи правознавства” фактично не виправдали себе.

У професійних ліцеях, технікумах, коледжах та вишах навпаки відповідні дисципліни викладають спеціалісти досить вузької галузі, котрі не мають педагогічної освіти. У зв'язку з цим спостерігаються недоліки спеціальної підготовки, або ж її незадовільна якість обумовлюється низьким рівнем науково-методичного забезпечення.

Особливо це стосується ситуації, коли викладачем у коледжі, технікумі чи виші стає фахівець, що лише напередодні закінчив спеціалізований ВНЗ і фактично не має ні елементарних знань з педагогіки, ні відповідних педагогічних навичок. Мабуть, є сенс повернутися до колишньої процедури підготовки викладачів ВНЗ, коли перед тим, як обійняти посаду асистента однієї з кафедр, молодий фахівець мав відпрацювати один-два роки на посаді викладача-стажиста, одночасно із цим опановуючи основи педагогіки. Подібна практика нині існує в переважній більшості провідних західних країн.

По-друге, існуючий підхід щодо проведення ліцензування окремих спеціальностей та акредитації у ВНЗ передбачає акцентування уваги на наявності необхідної кількості викладачів з науковими ступенями за відповідними напрямками діяльності кафедр, особливо це стосується випускових кафедр. І тому керівники вишів докладають неабияких зусиль для того, щоб забезпечити відповідну кількість кандидатів і докторів економічних наук на профільних кафедрах економічних інститутів й університетів, кандидатів і докторів юридичних наук у складі випускових кафедр ВНЗ юридичного спрямування. Абсолютно аналогічна ситуація спостерігається й у вищих технічних, технологічних, аграрних і

медичних навчальних закладах.

Не підтримується й не стимулюється адміністрацією економічних, юридичних, аграрних, технічних та медичних ВНЗ підготовка викладачами дисертацій у галузі педагогічних наук, зокрема за спеціальностями 13.00.04 і 13.00.02. Бути кандидатом чи доктором педагогічних наук у таких вишах не престижно і не перспективно, з точки зору успішної реалізації кар'єри. А науково-педагогічні посади, зокрема заступників директорів інститутів, деканів, завідувачів кафедр з науково-методичної роботи та начальників навчальних і методичних відділів займає хто завгодно, однак лише не ті, хто захистив відповідні дисертації в галузі педагогічних наук.

На думку керівників спеціалізованих ВНЗ (а таких в Україні декілька сотень), наявність кандидата чи доктора педагогічних наук, хоч із базовою вищою освітою, профіль якої цілком відповідає напряму випускової кафедри, не забезпечує високий рівень вірогідності успішного проходження процедур ліцензування й акредитації певної спеціальності та ВНЗ в цілому. Подібної концепції, як правило, також притримуються члени експертних комісій, котрі покликані проводити в межах процесів ліцензування і акредитації експертизу.

Саме ці обставини пояснюють низький відсоток викладачів вищих навчальних закладів, зокрема економічних, юридичних, технічних, технологічних, медичних, котрі на практиці реалізують науково-педагогічні дослідження і подають до захисту дисертації на здобуття наукових ступенів кандидата та доктора педагогічних наук. Таким чином, педагогіка взагалі поступово втрачає цілий напрям, а вища професійна школа – якість науково-методичного забезпечення навчального процесу.

Науково-педагогічна спільнота, у свою чергу, має зрозуміти, що царина педагогіки поширюється не лише на середню школу, дошкільні навчальні заклади, професійні ліцеї й педагогічні виші, а й на діяльність спеціалізованих ВНЗ, яких в Україні величезна кількість. Крім того, її представники не тільки не повинні сприймати спроби фахівців з економіки, юриспруденції, техніки й технологій, медицини тощо, які прагнуть реалізувати свої наукові амбіції в педагогічній науці, зокрема у професійній педагогіці, "в штики", а навпаки – усіляко сприяти такій діяльності й підтримувати зазначених ентузіастів.

Мабуть, є сенс провідним педагогам-науковцям сформулювати відповідні пропозиції Міністерству освіти і науки України щодо внесення коректив у зміст ліцензійних умов, а також актуалізації науково-педагогічних досліджень у галузі професійної педагогіки у

ВНЗ. Крім того, виступити з ініціативою стосовно, по-перше, припинення штучного розширення номенклатури наукових спеціальностей, а по друге, розробки сукупності заходів стимулювання педагогічних досліджень у галузі розробки теорії та сучасних методик викладання економічних, юридичних, технічних, технологічних, аграрних, медичних та інших спеціальних дисциплін.

Усе зазначене вище, на нашу думку, цілком може бути реалізовано шляхом започаткування таких наукових спеціальностей, як теорія та методика навчання економічних дисциплін, теорія та методика навчання юридичних дисциплін, а також теорія та методика навчання медичних дисциплін у межах існуючого нині шифру 13.00.02, а також відкриття відповідних спеціалізованих учених рад у провідних фінансових, економічних, юридичних та медичних університетах України.

Має бути реалізована й низка інших інституційних та організаційних заходів щодо оптимізації функціонування та підвищення ефективності вищої професійної освіти в Україні. Зокрема, встановлення жорсткого контролю за ходом процесів здійснення планового й позачергового підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів спеціалізованих ВНЗ I – IV рівнів акредитації.

Так, на нашу думку, цілком доречно розмежувати програми підвищення кваліфікації викладачів вищих навчальних закладів у суто фаховій сфері та у науково-методичній. А до переліку обов'язкових вимог щодо кандидатів на присвоєння вчених звань доцента і професора ввести наявність у їх арсеналі певної кількості статей у фахових виданнях з педагогічних наук.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Педагогічна наука, в тому числі й її напрям, що стосується організації і реалізації управління в освіті, має досить динамічно розвиватися, а його інтереси активно поширюватись на усі без винятку сфери науково-педагогічної діяльності. Зокрема, для створення умов зазначеного динамічного розвитку професійної педагогіки у вищій школі та забезпечення високої якості підготовки фахівців різноманітного спрямування потрібно здійснити низку інституційних і організаційних заходів.

Розвиток науки про управління в освітній сфері має ґрунтуватися на творчому узагальненні й використанні усієї сукупності знань, накопичених у свій час людством, а науковій ідеології управління освітніми процесами і системами має бути притаманна розумна розмаїтість та інтегративність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боднар О.С. Організаційно-педагогічні засади експертного оцінювання навчально-виховної діяльності загальноосвітніх шкіл : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.06 / О.С. Боднар; Ун-т менеджменту освіти АПН У. – К., 2008. – 20 с.
2. Калініна Л.М. Система інформаційного забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.06 / Л.М. Калініна; ДВНЗ “Ун-т менеджменту освіти”. – К., 2008. – 41 с.
3. Галус О.М. Педагогічне управління адаптацією майбутніх учителів у системі ступеневої освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.06 / О.М. Галус; Держ. вищ. навч. закл. “Ун-т менеджм. Освіти” АПН України. – К., 2009. – 44 с.
4. Ніколаєнко С.М. Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком системи освіти України : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.06 / С.М. Ніколаєнко; ДВНЗ “Ун-т менедж. Освіти”. – К., 2009. – 44 с.
5. Харківська А.А. Теоретичні і методичні засади управління інноваційним розвитком вищого навчального педагогічного закладу : автореф. дис... докт. пед. наук: 13.00.06 / А.А. Харківська; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2012. – 40 с.
6. Клокар Н.І. Управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.06 / Н.І. Клокар; ДВНЗ “Університет менеджменту освіти” НАПН У.– К., 2011.– 43 с.